

וכבר ביארנו בפתיחה לספר שמות ע"פ לשון הברייתא בסוטה, שהתורה לישראל היא חלק מהבריאה, וכמו שעל חכמי אוה"ע החוששים לכבוד אלהים מצוה לחקור בחכמת הטבע שהוא הבריאה, שבוה נותנים כבוד להקב"ה, וכמו שביארנו בשירת האזינו (דברים לב,ט) עה"פ "כי אשא אל שמים ידי ואמרת חי אנכי לעולם", והוא בכלל הכתוב "אשר ברא אלהים לעשות", היינו לבאר ולחדש במבע הבריאה כל האפשר, כך עלינו, מי שיש לו יכולת, מצוה לחקור בעומק לשון התורה, והוא כבוד אלהים, וכדאיתא בב"ר (טא) "כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר" (משלי כה,ב) – מתחלת הספר חומש העמק דבר <חדש> עמוד מס 20 א (בראשית) ברלין, נפתלי צבי יהודה בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ועד כאן "כבוד אלהים הוא הסתר דבר" [פירוש, שמות שבהם, שנבראו בהם שמים וארץ והוא מעשה בראשית, ובוה כבוד להסתיר דבר], מכאן ואילך "כבוד מלכים חקור דבר" – כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שנאמר "בי מלכים ימלוכו" (שם ח,טו) לחקור דבר (עכ"ל). וכבר ביארנו (סעיף ב') שהוא מצות עשה מן התורה "לשמור לעשות את כל דברי התורה" (דברים לב,מו), ועל זה נכרת הברית בערבות מואב "ללמוד וללמד לשמור ולעשות", ופירוש "לשמור ולעשות" הוא לבאר ולחדש בתורה כל האפשר, כמו שהוכחנו בספר ויקרא (יח,ה).

ה. ונקל להבין כי כמו שאי אפשר לחכם בסתרי הטבע להתברך בלבנו כי עמד על כל סתרי הטבע [זולת שלמה המלך שעמד על כל הברואים ותכליתן ע"י סתרי התורה, כמו"ש בהעמק שאלה סימן קע"א, בס"ד], ולא עוד אלא אפילו מה שהעלה בחקירתו, אם אין לו בחינה ברורה כי כך הוא, יכול להיות שיבא רעהו או בדור שאחריו וחקרו באופן אחר ויסתור בנין הקודמו, ומכל מקום מצוה לחקור כל האפשר. כך א"א להתברך לחוקר ב'טבע התורה' ולעמוד על כל השינויים והנדרש שום לב, ולומר כי הוא עמד על כולן, וגם מה שביאר אין הוכחה שכיוון לאמתה של תורה, ומכל מקום עלינו לעשות מה שבידינו.

חומש העמק דבר <חדש> עמוד מס 21 א (בראשית) ברלין, נפתלי צבי יהודה בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ואני בעניי מעולם לא הגעתי לחיפוש מטמוני התורה, היינו סגולת התורה ברמזיה²⁹, וגם לא מצאתי 'דעת אלהים' שכתבנו לעיל אות ג', בכל זאת (אתן) תודות לה' שהגיעני לבקשת 'טבע התורה' שהוא הבנת המקרא ודקדוקיה, ובינותי בכמה מקראות להוציא מהם יראת ה' ומוסרים טובים, וזכות הרבים עמדה לי שפירשתי בכל יום את הפרשה לפני היושבים לפני ה' בבית התלמוד עין חיים אשר נטע אביר הרועים הגאון מוהר"ח זצ"ל. וכבר ידוע במדרש פרשת תבוא בעובדא דרבי ד"הקהל את העם" מסייע להוציא יקר בעזרו יתברך. ועל פי דקדוקי הפרשה באתי הרבה פעמים להבנת כל הענין באופן אחר ממה שראיתי בפירושי רבותינו הראשונים ז"ל שהיו לפני, היינו חומש הרמב"ן רשב"ם וספורני וראב"ע. ושאר מפרשי התורה לא נפניתי לראות, כי ספרים הרבה בזה אין קץ, ואם ע"פ מקרה מצאתי כדברי בספר אחר, לא החדלתי³⁰ ע"פ רוב לציין שמצאתי בזה הספר, וגם יש פירושים אשר שמעתי מפי חותני הגאון מוהר"י זצ"ל בימי חרפי, והרבה דקדוקים מאיזה גדולי ישראל יצ"ו רשמתי בשמם, עד-שיצא פירוש וחבור שלם מבראשית עד לעיני כל ישראל.

חומש העמק דבר <חדש> עמוד מס 21 א (בראשית) ברלין, נפתלי צבי יהודה בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

והנני לבאר איזה כללים שראיתי לרשום פה בתקדמה, אכן המדקדק בביאורינו ימצא עוד יותר.

1. יש תיבות שמתפרשין כאילו היו כתובין באותו מקרא שתי פעמים, כמו שאנו רואין בספר בראשית פרק ל"ט (פסוקים ד,ו) דכתיב בפעם אחת "כל אשר לו" ובפעם אחת כתיב "כל יש לו", הרי אנו רואים דשני דברים הם, והנה כתיב באותה פרשה פעם אחרת – "כל אשר יש לו" (פסוק ה), על כרחך מתפרש כאילו שהיה כתוב בזה המקרא "כל אשר לו כל יש לו", ובמקומו מבואר היטב כמה מדויק בכל מקרא. מזה אנו למדים בספר שמות (ז,יא) "ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרממי מצרים", שהלשון מוקשה מאד, אבל העיקר שהוא כאילו היה כתוב "גם הם גם חרממי", ושם מבואר יפה. וכן הרבה מקראות בתורה כמה פעמים.

ולא מלות קצרות בלבד כמו "כל" "גם" מתפרש כך, אלא אף הרבה תיבות יחד אי אפשר לפרש אלא בזה האופן. כמו בספר דברים ר"פ שופטים (טז,כא) "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח", ועל כרחך המה שתי אזהרות, כאילו היה כתוב "לא תטע לך אשרה לא

חומש העמק דבר <חדש> עמוד מס 22 א (בראשית) ברלין, נפתלי צבי יהודה בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

תטע לך כל עץ וגו'"³³. ויותר מזה הכרחנו ע"פ סוגית הגמרא לפרש מקרא בפרשת משפטים (שמות כב,ח) "על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה", שהוא כמו דכתיב שתי פעמים, פעם אחת מסיים המקרא "אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם", ובפעם שניה מסיים המקרא "אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו". ובמקומו יבואר יפה דמשונה הכוונה של ראש המקרא "על כל דבר פשע וגו'", לזה הסיום משמעו כך ולזה הסיום משמעו כך, והכי פירשו חז"ל, כמבואר יפה שם בס"ד.

ויש עוד באופן אחר שדומה כאילו נכתבה זה התיבה שתי פעמים, היינו למעלה ולמטה. והנה זה ידוע דאות הבאה בסוף התיבה משמשת הרבה פעמים לתחילת התיבה שאחריה, והכי איתא בהוריות (ד,א) "ונעלם דבר" (ויקרא ד,ג) – קרי ביה "ונעלם מדבר"³⁴. ועיין עוד מה שכתבתי בספר במדבר (לב,מב) בהא דכתיב "ויקרא לה נבח"³⁵. וכן בתיבה שלמה כבר כתב רבינו הגר"א ז"ל בספר בראשית (לויכ) גבי "ותמנע", דהאי "תמנע" קאי גם על מקרא הקודם, והוי כמו דכתיב "וקנו ותמנע, ותמנע היתה" וגו', וכ"כ הרשב"ם. ובזה ביארנו בזה הספר (לא,מט) "והמצפה אשר אמר יצף וגו'", שהוא כמו דכתיב "אשר אמר יעקב, אמר לבן יצף" וגו'. ובספר ויקרא (ט,יט) "ואת החלבים מן השור ומן האיל האליה", דהוי כמו דכתיב שתי פעמים "ומן האיל", היינו, "ואת החלבים מן השור ומן האיל, ומן האיל האליה". ובספר דברים (א,ב) "אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע, ויהי בארבעים שנה... דיבר" וגו', תיבת "ויהי בארבעים שנה" קאי למעלה ולמטה. וכזה מתפרשים יפה עוד הרבה מקראות. ובאמת הוא בכלל מדה י"א כל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג – 'מסדור שנחלק', עיי"ש³⁶. והו' 'מבע התורה'. ועוד עיין ספר דברים (לב,ז) "ואמר אי אלהימו" וגו', שהכרחנו מדויק הפסוק שיש בו שתי משמעויות קאי אלמעלה ואלמטה.

חומש העמק דבר <חדש> עמוד מס 23 א (בראשית) ברלין, נפתלי צבי יהודה בן יעקב הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

פ' שמות

ספר שמות פרק א

(כב) וַיֵּצֵא פְרָעֹה לְקַל עֲמוֹ לֵאמֹר כֹּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאֹרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲסִינּוּ:

תרגום אונקלוס שם

ופקיד פרעה לכל עמיה למימר כל ברא דיתיליד ליהודאי בנהרא תרמניה וכל ברתא תקימון:

רש"י שם

לכל עמו - אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגנינו היום נולד מושיען ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנא' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה:

מדרש רבה שמות פרשה א פסוק יח

ויצו פרעה לכל עמו א"ר יוסי ב"ר חנינא אף על עמו גזר ולמה עשה כן שהיו אסטרוולוגין אומרים לו גואל ישראל נתעברה ממנו אמו ואין אנו יודעין אם ישראל הוא או מצרי הוא באותה שעה כנס פרעה כל המצרים ואמר להם השאילו לי את בניכם ט' חדשים שאשליכם ליאור הה"ד כל הבן הילוד היאורה וגו' כל הבן של ישראל אין כתיב כאן אלא כל הבן בין יהודי בין מצרי ולא רצו לקבל ממנו שאמרו בן מצרי לא יגאל אותן לעולם אלא מן העבריות היאורה תשליכוהו למה גזרו להשליכן ליאור לפי שהיו רואין האסטרוולוגין שמושיען של ישראל ע"י מים ילקה והיו סבורין שבמים יטבע ולא היה אלא ע"י באר מים נגזר עליו גזירת מות שנאמר (במדבר כ) יען לא האמנתם בי וגו' ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים לפי שהיו יודעין שאין הקב"ה משלם אלא מדה כנגד מדה והיו בטוחים שלא יביא מבול לעולם כך גזרו להטביעם במים וכל הבת תחיון מה צורך לפרעה לקיים הנקבות אלא כך היו אומרים נמית הזכרים ונקח הנקבות לנשים לפי שהיו המצריים שטופים בזמה:

ספר במדבר פרק ט

(ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמְדוּ וְאַשְׁמְעָה מֵהוּ יֵצֵא יְדוּד לְכֶם:

הכתב והקבלה שם בשמות

כל הבן הילוד. לא נאמר הילוד לעברים, כי באותו יום גזר אף על המצרים (רש"י בשם רבותינו) דלא כאונקלוס שתרגם דיתילד ליהודאי ומלשון המקרא יש הכרעה לדעת רבותינו, כמ"ש חכם אחד בבכ"ע, דפעל צוה באות למ"ד ענינו בכ"מ בעבור, כמו עמדו ואשמעה מה יצוה לכם, בעבורכם, זאת אשר צוה ה' לבנות צלפחד, בעבור בנות צלפחד, צוה ליעקב סביביו צריו, בעבור יעקב, ויצו משה את אלעזר לבני ישראל, בעבור בני ישראל, והוא צוה לי אחי, בעבורי, וכן תורה צוה לנו משה, ר"ל צוה ה' בעבורנו את משה (מדלא אמר צוה אותנו), ובאמת נושא פעל צוה איננו משה כי אם השם הנזכר מקודם; וכן כאן המצרים היו המצווים לעשות כן לילדי ישראל היה ראוי שיאמר ויצו פרעה את כל עמו, אבל באמרו לכל עמו, יודיענו כי בעבור כל עמו היתה פקודתו, ואף על המצרים היתה הגזרה: